

УДК 343.54

В. Р. Філіпенко,
аспірантка кафедри кримінального
права № 1 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

**СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛІСНЕ НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ
ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ АБО ЗА ОСОБОЮ,
ЩОДО ЯКОЇ ВСТАНОВЛЕНА ОПІКА ЧИ ПІКЛУВАННЯ**

Стаття присвячена обґрунтуванню встановлення та збереження кримінальної відповідальності за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Задля цього виявлено та проаналізовано основні фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 166 КК України. До них віднесено соціальні (соціально-економічні і соціально-психологічні), нормативно-правові, кримінологічні та інституційні.

Ключові слова: злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, фактори соціальної обумовленості, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Діти формують майбутнє нашої держави, а, отже, особливого правового захисту потребують права дитини, яким кореспондують законодавчо встановлені обов'язки батьків, опікунів та піклувальників. Їх виконання часто ігнорується, що тягне за собою реагування з боку держави. За невиконання обов'язків по догляду за дитиною або підопічною особою законодавцем встановлено сімейно-правову, цивільно-правову, адміністративну, а також кримінальну відповідальність. У ст. 166 КК України передбачена кримінальна відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Цей злочин посягає на «...суспільні відносини, що забезпечують нормальний розвиток і виховання неповнолітніх, а також здоров'я, безпеку життя або здоров'я, особисту свободу, честь та гідність осіб, що підлягають опіці

(піклуванню)»¹. Вказані відносини охороняються Конституцією України. У зв'язку з цим справедливим залишається твердження П. С. Дагеля, що посягання на основні конституційні права і свободи особистості потребують саме кримінально-правової охорони, застосування заходів кримінальної відповідальності². На необхідності кримінально-правового захисту суспільних відносин, що складаються у сфері сім'ї та її членів, прав та інтересів дітей, наполягає і В. В. Гальцова³.

У той же час процес створення і подальше застосування кримінально-правової норми не є хаотичним. Лише існування причинно-наслідкової залежності між негативними явищами економічного, соціального, соціально-психологічного, кримінологічного характеру і породжуваною ними потребою у встановленні кримінально-правової заборони обумовлює можливість, допустимість і доцільність прийняття нового кримінального закону⁴. Враховуючи, що кримінальне законодавство України перебуває на стадії реформування, важливо зберегти ті норми, які є соціально обумовленими. Викладене дає підстави приділити увагу соціальній обумовленості кримінальної відповідальності за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Злочин, передбачений ст. 166 КК України, досліджувався, в основному, в науково-практичних коментарях до КК України, навчальних посібниках, підручниках, окремих наукових статтях. Зокрема, цьому питанню приділили увагу: П. П. Андрушко, І. І. Артеменко, О. І. Бєлова, П. А. Воробей, О. С. Гардецький, І. О. Зінченко,

¹ Зінченко І. О. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. *Кримінальне право України: Особлива частина* / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна; 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. Розд. VI. С. 175.

² Дагель П. С. Проблемы криминализации отдельных видов посягательств. *Основания уголовного правового запрета (криминализация и декриминализация)* / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. Москва: Наука, 1982. Гл. V. С. 257.

³ Гальцова В. В. До питання про кримінально-правову охорону сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 377.

⁴ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ: Атіка, 2005. С. 20.

Д. П. Євтеєва, С. Г. Киренко, І. І. Литвин, С. Я. Лихова, М. І. Мельник, С. М. Морозюк, О. О. Семенюк, О. С. Стеблинська, В. В. Сухонос, Є. С. Усова та ін. Однак проблема соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування у працях вказаних науковців не розглядалась.

Метою дослідження є виокремлення основних факторів, які обумовлюють встановлення та збереження кримінальної відповідальності за цей злочин, а також розкриття їх змісту.

Виклад основного матеріалу. Необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин можна пояснити завдяки встановленню і розкриттю різноманітних за значущістю соціальних, економічних, політичних, психологічних та інших чинників соціальної обумовленості норм закону про кримінальну відповідальність⁵. Науковці по-різному іменують ці чинники, називаючи їх підставами, принципами, умовами, завданнями або критеріями⁶. Уникаючи дискусії термінологічного найменування, яке виходить за межі цього дослідження, приєднаємось до підходу застосування терміну «фактор»⁷, який і буде використаний у цій статті.

У сучасних умовах розвитку суспільства ігнорування обов'язків по догляду за дитиною та особами, щодо яких встановлена опіка чи піклування,

⁵ Борисов В. І. Системний підхід при визначенні підстав кримінально-правової заборони. *Методологічні проблеми правової науки: матеріали міжнар. наук. конф.* (Харків, 13–14 груд. 2002 р.). Харків: Право, 2003. С. 288.

⁶ Борисов В. І., Пашенко О. О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 2005. № 3 (42). С. 187.

⁷ Борисов В. І., Гизимчук С. В. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения. Харьков: Консум, 2001. С. 6; Гальцова В. В. Кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння): монографія. Харків: Право, 2015. С. 27; Гринчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини: монографія. Харків: Право, 2011. С. 11; Євтеєва Д. П. Кримінально-правова характеристика зловживання опікунськими правами: соціальна обумовленість та склад злочину: монографія. Харків: Право, 2015. С. 26; Заславська М. Г. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину: монографія. Харків: Право, 2013. С. 12; Марадіна Ю. С. Каткування: соціальна обумовленість і склад злочину: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. С. 34; Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю: монографія. Харків: Ксілон, 2008. С. 14.

стає все частішим. Це пов'язано як із соціально-економічними, так і соціально-психологічними проблемами. Це дає підстави виділити соціальні фактори. Окремо звернемося до аналізу нормативно-правових факторів, які є універсальними, та визначають кримінальну відповідальність у нормах кримінального права з бланкетними диспозиціями⁸, зокрема, нормами конституційного, сімейного, цивільного права тощо. У той же час в науці кримінального права визнано, що вирішальне значення серед факторів соціальної обумовленості встановлення кримінально-правової заборони має суспільна небезпечність діяння⁹, питання про наявність якої слід вирішувати під час обговорення кожної кримінально-правової новели¹⁰. Це зумовлює виокремлення кримінологічних факторів. Останнім часом при обґрунтуванні соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за певний злочин, науковці приділяють увагу інституційним факторам¹¹. Приєднавшись до цього підходу, проаналізуємо їх.

Соціальні фактори. Діти формують майбутнє будь-якої держави, а, отже, і світу в цілому. У процесі формування дитини як особистості сім'я відіграє першочергову роль, адже дитина поглинає та засвоює ту систему цінностей та норм поведінки, що є характерною для сімейного середовища в якому вона опинилась. Невід'ємним інструментом соціалізації дитини є виховання, що має бути націлене на нормальний розвиток її особистості для самостійного життя у суспільстві. Як свідчать результати проведених досліджень, нагальною проблемою сьогодення є зниження ролі сім'ї у вихованні дитини, що обумовлено залишенням дітей без належного батьківського піклування через еко-

⁸ Дзюба Ю. П. Соціальна обумовленість законів України про кримінальну відповідальність як складова кримінально-правової політики держави. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Юрид. л-ра, 2010. Вип. 54. С. 86.

⁹ Борисов В. І. Соціологічний аспект дослідження проблем кримінального права. *Вибрані твори* / відп. за вип. М. В. Шепітько; уклад: В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін. Харків: Право, 2018. С. 454.

¹⁰ Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. С. 11.

¹¹ Євтєєва Д. П. Кримінально-правова характеристика зловживання опікунськими правами: соціальна обумовленість та склад злочину: монографія. С. 26; Марадіна Ю. С. Каткування: соціальна обумовленість і склад злочину: дис. ... канд. юрид. наук. С. 42.

номічні та соціальні причини, а також духовну кризу¹². Економічні кризи, бідність, соціальна незахищеність, знецінення морально-етичних установок негативно позначається на вразливих категоріях суспільства, зокрема, дітях. Так, в Україні з 2014 р. спостерігається стрімке зростання рівня абсолютної бідності: якщо в попередні роки її рівень був стабільним – в межах 20–25 %, то у 2015 р. зріс одразу вдвічі – з 28,6 % до 58,3 %. Традиційно найбільш істотно криза вплинула на домогосподарства з дітьми, рівень абсолютної бідності яких становив 66,5 % проти 48,8 % в домогосподарствах без дітей. Надалі рівень бідності в домогосподарствах з дітьми у 2018 р. знизився до 49,9 %, що залишається занадто високим. При цьому зберігається істотне перевищення рівня бідності в домогосподарствах з дітьми, порівняно з домогосподарствами без дітей – приблизно у 1,4 рази¹³. Як наслідок, неможливість адаптування до сучасних умов розвитку суспільства спричиняє знецінення сімейних відносин та, відповідно, ігнорування батьками, опікунами або піклувальниками обов'язків по догляду за дитиною та підопічною особою.

У таких умовах значного поширення набуває таке явище, як соціальне сирітство, що полягає у порушенні прав неповнолітніх шляхом ухилення або відсторонення батьків від виконання батьківських обов'язків через втрату або зниження потенціалу загальнолюдських і духовних цінностей у родині та деформацію соціальних і моральних цінностей у суспільстві¹⁴. Так, із 105783 дітей, які станом на 1 вересня 2016 р. перебували в закладах інституційного догляду та виховання дітей, лише 8741 дитина (8 %) мала статус сироти чи позбавленої батьківського піклування, у решти 97042 дитини (92 %) були батьки. У подальшому ситуація на краще не змінилась. Із 104469 дітей, які станом на 1 січня 2018 р. перебували в таких закладах, лише 8765 дітей

¹² Яніцька І. А. Опіка і піклування як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. С. 1.

¹³ Насильство щодо дітей: сучасні виклики, законодавче врегулювання, кращі практики та взаємодія: щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2018 р.) / ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2019. С. 27.

¹⁴ Раєвська Я. М. Соціально-психологічний супровід соціальних сиріт. *Актуальні проблеми психології*. Том XI. Вип. 14. С. 133.

(8,4 %) мали статус сироти чи позбавленої батьківського піклування, решта 95704 дитини (91,6 %), маючи батьків, виховувалися в закладах інституційного догляду та виховання дітей¹⁵. Всього ж в Україні станом на 2019 р. 7579,7 тисяч дітей, з яких 69,2 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування¹⁶.

Заслуговує на увагу той факт, що рівень бідності та проблем матеріального забезпечення дитини залежить від кількості дітей у домогосподарстві. Так, впродовж 2015–2018 рр. у домогосподарствах з однією дитиною станом вище з бідністю практично не змінювалося. Поява другої дитини вже істотно підвищує рівень бідності. Так, якщо у домогосподарствах з однією дитиною у 2018 р. він складав 24,5 %, то з двома дітьми – вже 38,1 %, тобто в півтора рази більше. У найбільш несприятливих обставинах перебувають багатодітні сім'ї, половина яких проживає за межею бідності. Зауважимо, що на стан бідності у домогосподарствах з дітьми істотно впливає тип поселення. У сільській місцевості найвищі рівні бідності, при цьому спостерігається збільшення розриву із великими містами. Проте найнесприятливіша динаміка притаманна домогосподарствам з дітьми, що проживають у малих містах – в них рівень бідності невпинно зростає, і у 2018 р. практично зрівнявся із сільською місцевістю¹⁷. Наведене свідчить, що сучасна сім'я в Україні постійно перебуває під тиском соціально-економічних обставин.

У той же час не тільки соціально-економічні фактори обумовлюють невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Вагоме значення при цьому мають і соціально-психологічні фактори. Адже у сучасних умовах розвитку і функціону-

¹⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей: пояснювальна записка до проекту Закону України від 3 червня 2020 р. № 3587. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GI02269A.html (дата звернення: 05.09.2020).

¹⁶ Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2019. С. 72.

¹⁷ Насильство щодо дітей: сучасні виклики, законодавче врегулювання, кращі практики та взаємодія: щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2018 року) / ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2019. С. 27–30.

вання суспільства батьки або особи, що їх замінюють, намагаючись покращити матеріальний стан сім'ї та займаючись вирішенням власних проблем, байдуже ставляться до своїх обов'язків і часто не приділяють дитині належної уваги. Негативно на виховному потенціалі сім'ї позначається поширеність неповних сімей, нестабільність шлюбу, конфлікти всередині сім'ї, загострення соціальних патологій, знецінення моральних принципів, девіантна поведінка батьків або осіб, що їх замінюють, особливості їх характеру (жорстокість, суворість, агресивність) тощо. Історично діти тривалий час перебували під повною батьківською владою та фактично вважалися їх власністю. На сьогоднішній день ця традиція повністю не викорінилась, тому деякі батьки схильні виховувати дітей методами, які у сучасному суспільстві недопустимі, що призводить до тяжких наслідків і потребує реагування з боку держави.

Визнано, що серйозних труднощів у соціалізації зазнають діти-сироти та діти з неблагополучних сімей, занижена соціальна адаптація яких породжує почуття неповноцінності. Воно часто виражається в девіантній поведінці чи створенні компенсаційних субкультур, де заперечуються норми, узвичаєні в певному суспільстві¹⁸. Тому опіка та піклування є базовою формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, за даними Міністерства соціальної політики України, станом на кінець 2017 р. під опікою та піклуванням громадян перебувало 51101 дитина, що становило 72,8 % від загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (для порівняння на кінець 2016 р. – 51753 дитини і 72,7 % відповідно; на кінець 2011 р. – 63355 дітей та 66 % відповідно)¹⁹. У 2018 р. у сім'ях опікунів, піклувальників виховувалося 51204 дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування²⁰. А на кінець 2019 р. –

¹⁸ Горещька О. В. Психологія сім'ї: навчальний посібник для студентів. Бердянськ: Вид. Ткачук О. В., 2015. С. 76.

¹⁹ Деінституціалізація системи виховання дітей, які залишилися без батьківської опіки, в Україні: результати та перспективи: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (за підсумками 2017 р.). Київ, 2019. С. 45.

²⁰ Мета деінституціалізації – реалізація права кожної дитини на сім'ю. 5 липня 2018 р. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15560.html> (дата звернення: 05.09.2020).

49714 дітей, що становить 71,4 %, від загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування²¹.

У той же час навіть опіка та піклування не зможе повністю компенсувати відсутність батьків та власної сім'ї. До того ж опікуни та піклувальники не завжди володіють стійкими морально-етичними якостями, можуть діяти у власних інтересах та ігнорувати потреби підопічного. Про це свідчить доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2018 р., у якій вказано на проблеми у стосунках дітей і опікунів, піклувальників, особливо у підлітковому віці, виявлені моніторинговими візитами²². Очевидно, що взаємовідносини опікунів, піклувальників та дітей, засновані на любові, турботі, повазі до особистості дитини забезпечать їй нормальний соціально-психологічний розвиток. Тому вважаємо, що побудову таких взаємовідносин має стимулювати держава як шляхом заохочення, так і встановлення можливої відповідальності порушників аж до покарань.

Нормативно-правові фактори посідають важливе місце у системі факторів, які обумовлюють кримінальну відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Їх характеристику слід здійснювати на таких рівнях:

- а) конституційний;
- б) міжнародно-правовий;
- в) законодавчий;
- г) підзаконний.

А. Конкретні кримінально-правові норми Особливої частини КК України повинні бути предметно узгоджені з нормами Конституції України, які безпосередньо обумовлюють необхідність правового регулювання й охорони визначених суспільних відносин²³. Конституційними нормами, які обумовлюють необхідність правового регулювання й охорони суспільних відносин та забез-

²¹ Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. 2019. С. 72.

²² Там же. С. 71.

²³ Борисов В. І. Конституційна відповідність у системі чинників соціальної обумовленості кримінального закону. *Вибрані твори* / уклад.: В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін.; відп. за вип. М. В. Шепітько. Харків: Право, 2018. С. 447.

печують всебічний розвиток і виховання дитини або підопічної особи, а також безпеку їх життя та здоров'я, є: право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23); право на життя (ст. 27); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48); право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ч. 1 ст. 49); обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття (ч. 2 ст. 51); охорона сім'ї, дитинства, материнства і батьківства покладається на державу (ч. 3 ст. 51); забезпечення державою утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (ч. 3 ст. 52); право на освіту (ч. 1 ст. 53)²⁴. Вважаємо, що ст. 166 КК України не суперечить зазначеним положенням Конституції України та слугує юридичною гарантією їх реалізації.

Б. Серед міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України, що закріплюють права дітей та підопічних осіб на піклування, допомогу, виховання, належний догляд та розвиток, необхідно виокремити Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.²⁵ та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.²⁶.

Основним документом, що визначає правові стандарти у сфері захисту прав дитини та відповідальності батьків, опікунів та піклувальників, вважається Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р.²⁷, яка була ратифікована Україною 27 лютого 1991 р. і набула чинності 27 вересня 1991 р. Уряд України зобов'язався забезпечити дитині зростання у безпечних і сприятливих умовах, доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я, а також високий рівень життя²⁸. Цей акт закріплює: право кожної дитини на рі-

²⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

²⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 05.09.2020).

²⁶ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 05.09.2020).

²⁷ Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 05.09.2020).

²⁸ Реалізація Конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи: державна доповідь про становище дітей в Україні (за період 2009–2016 рр.) / Міністерство соціальної політики

вень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини, обов'язок забезпечення якого покладається на батьків, опікунів і піклувальників (ч. 1 ст. 27, ч. 1 ст. 18); обов'язок держави-учасниці в усіх діях щодо дітей якнайкраще забезпечувати інтереси дитини (ч. 1, 2 ст. 3)²⁹, і з цією метою та метою захисту дитини від відсутності піклування чи недбалого поводження з боку батьків, опікунів чи піклувальників вживати всіх законодавчих і адміністративних заходів (ч. 1 ст. 19) тощо. Вбачається, що це вплинуло на запровадження кримінально-правових засобів захисту прав та інтересів дітей і підопічних осіб, включаючи кримінальну відповідальність за діяння, передбачене ст. 166 КК України.

Серед документів Ради Європи, ратифікованих Україною, об'єднаних предметом правового регулювання, слід виділити: 1) Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.³⁰, у тому числі Протокол № 7³¹ до неї; 2) Європейську конвенцію про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 р.³²; 3) Європейську соціальну хартію 1996 р.³³; 4) Європейську конвенцію про здійснення прав дітей 1996 р.³⁴; 5) Конвенцію про контакт з дітьми 2003 р.³⁵.

В. На законодавчому рівні норми, що закріплюють права дітей та підопічних осіб, встановлюють обов'язки батьків, опікунів та піклувальників, а також регламентують їх відповідальність у разі невиконання вказаних обов'я-

України, ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка»; гол. ред. колегії Р. С. Колбаса та ін. Київ, 2016. С. 15.

²⁹ Під час захисту права дитини на утримання суд повинен дотримуватися норми Конвенції ООН 1989 р. щодо якнайкращого забезпечення інтересів дитини – ККС ВС. 8 липня 2020 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/966071/> (дата звернення: 05.09.2020).

³⁰ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 05.09.2020).

³¹ Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22 листопада 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804 (дата звернення: 05.09.2020).

³² Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327 (дата звернення: 05.09.2020).

³³ Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 05.09.2020).

³⁴ Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 05.09.2020).

³⁵ Конвенція про контакт з дітьми від 15 травня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659 (дата звернення: 05.09.2020).

зків, передбачені низкою законів України. Так, врегулюванню відносин опіки та піклування присвячено Гл. 6 ЦК України та Гл. 19 СК України; перелік прав та обов'язків батьків і дітей містить Розд. III СК України. Законом України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. встановлено цивільно-правову, адміністративну або кримінальну (ст. 35) відповідальність батьків та осіб, які їх замінюють, за порушення прав дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону (ч. 6 ст. 12)³⁶.

Г. На підзаконному рівні регламентація захисту прав дітей та осіб, щодо яких встановлена опіка чи піклування, здійснюється за допомогою системи актів, серед яких: постанова КМУ «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866; постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»» від 22 лютого 2017 р. № 1906-VIII, п. 7 якої містить рекомендацію Генеральному прокурору України вжити заходів для захисту прав дітей саме кримінально-правовими засобами³⁷; указ Президента України «Про деякі питання забезпечення прав та законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, розвитку та підтримки сімейних форм виховання дітей» від 30 вересня 2019 р. № 721/2019 і т. ін.

Кожна норма Особливої частини кримінального закону повинна знаходитись у зв'язку змістовної і логічної несуперечності не лише з іншими кримінально-правовими нормами, але і з нормами будь-якої іншої галузі права, а також з положеннями міжнародних зобов'язань, прийнятих на себе держа-

³⁶ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

³⁷ Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»: постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2017 р. № 1906-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-19> (дата звернення: 09.04.2020).

вою³⁸. Із викладеного можна стверджувати, що ст. 166 КК України не суперечить нормам Конституції України, міжнародним, законодавчим та підзаконним актам, і логічно доповнює сукупність засобів правового регулювання і охорони суспільних відносин у цій сфері.

Кримінологічні фактори. Невід'ємною частиною дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності є аналіз кримінологічних факторів, до яких належать: 1) суспільна небезпечність діяння; 2) його відносна поширеність та доцільність кримінально-правових заходів боротьби з ним; 3) рівень латентності.

А. *Суспільна небезпечність* органічно притаманна діянню, що в підсумку є підставою його криміналізації та визнання злочинним і караним³⁹. Злочин, передбачений ст. 166 КК України, посягає на відносини, що забезпечують всебічний (фізичний, психічний, соціальний, духовний, інтелектуальний) розвиток та виховання дитини або підопічної особи, а також безпеку їх життя та здоров'я. Цінність цих відносин полягає у тому, що в їх межах відбувається становлення і розвиток дитини як особистості та повноправного члена суспільства, а особі, щодо якої встановлена опіка чи піклування, забезпечується нормальне існування. Суспільна небезпечність цього злочину характеризується шкодою, яку зазнають ці суспільні відносини. Так, Є. С. Усова дослідила та виділила наступні види тяжких наслідків, що можуть настати в разі його вчинення: тяжка хвороба (34,5 %), смерть (21 %), затримка психологічного та фізичного розвитку (20 %), соціальна та педагогічна занедбаність (13,5 %), перебування дитини у стані, що загрожує її життю (5 %), вчинення злочину неповнолітнім (4,5 %)⁴⁰. Цей злочин заподіює шкоду життю або здоров'ю (як

³⁸ Злобін Г. А. Підстави і принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь. *Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация)* / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. Москва: Наука, 1982. Гл. IV. § 1–5. С. 228.

³⁹ Панов М. І. Кримінальна відповідальність: поняття, принципи, підстава. *Право України*. 2012. № 8. С. 255; Пашенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2018. С. 168.

⁴⁰ Усова Є. С. Детермінація злісному невиконанню обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 178.

фізичному, так і психологічному) дітей чи підопічних, або іншим їх особистим немайновим правам. У зв'язку із тим, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), то і захист від цього посягання кримінально-правовими засобами є необхідним.

На оцінку суспільної небезпечності злочину впливає і характеристика особи потерпілого, а саме його соціально вразливе становище у суспільстві. Це діти та особи, стосовно яких встановлена опіка чи піклування (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, фізичні особи, визнані недієздатними або обмежено дієздатними). Слід погодитися із О. В. Тавлуй, яка стверджує, що діти в силу свого фізичного, морального, психологічного розвитку не можуть захистити свої права та інтереси належним чином, тому держава в особі її органів повинна здійснювати охорону дитинства, у тому числі кримінально-правовими засобами, що забезпечує можливість застосування найсуворіших санкцій до осіб, які завдають істотної шкоди інтересам фізичного, психологічного, соціального розвитку підростаючого покоління⁴¹. Вважаємо, що це також стосується і повнолітніх осіб, визнаних недієздатними чи обмежено дієздатними.

Б. Відносна поширеність діяння. У структурі всієї зареєстрованої злочинності питома вага злочину, передбаченого ст. 166 КК України, станом на 2016 р. складає менше 1 %, а у структурі злочинів проти сім'ї – 9,6 %⁴². Кількість зареєстрованих випадків злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування зростала впродовж тривалого часу в Україні. Так, у 2003 р. зареєстровано 542 злочини за ст. 166 КК України, у 2004 р. – 709, у 2005 р. – 749, у 2006 р. – 746, у 2007 р. – 750, у 2008 р. – 841, у 2009 р. – 898, у 2010 р. – 967, у 2011 р. – 757,

⁴¹ Тавлуй О. В. Кримінально-правова характеристика незаконних дій щодо усиновлення та інших форм сімейного виховання: монографія. Одеса: «Юридична література», 2018. С. 44.

⁴² Усова Є. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злісному невиконанню обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. С. 3.

у 2012 р. – 755. З 2013 р. відбулося різке зниження кількості зареєстрованих злочинів до 262⁴³. Надалі згідно з Єдиним звітом про кримінальні правопорушення за 2014 р. обліковано 182 злочинів за ст. 166 КК України, за 2015 р. – 172, 2016 р. – 185, за 2017 р. – 155, за 2018 р. – 163; за 2019 р. – 160⁴⁴. В той же час кількість засуджених осіб за ст. 166 КК України: у 2014 р. – 69, у 2015 р. – 43, у 2016 р. – 30, у 2017 р. – 25, у 2018 р. – 22⁴⁵. Наведена статистика свідчить про поширеність злочину, передбаченого ст. 166 КК в Україні.

Характеризуючи *доцільність кримінально-правових заходів боротьби із цим діянням*, слід погодитись із твердженням, що криміналізація діяння до речна лише тоді, коли немає і не може бути норми, яка досить ефективно регулює певні відносини методами інших галузей права⁴⁶. За невиконання обов'язків по догляду за дитиною в Україні законодавцем, окрім кримінальної, передбачено сімейно-правову, цивільно-правову, адміністративну види юридичної відповідальності. У той же час особливість досліджуваних відносин свідчить про недостатність їх захисту тільки цими заходами. За невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей, яке не досягло найвищого ступеню суспільної небезпечності, передбачена адміністративна відповідальність у ст. 184 КУпАП. Тому боротьба кримінально-правовими заходами із діянням, що посягає на відносини, що забезпечують всебічний розвиток і виховання дитини або підопічної особи, а також безпеку їх життя та здоров'я є доцільною тоді, коли ним завдано тяжкої шкоди потерпілим. Відповідно, необхідним є збереження кримінальної відпові-

⁴³ Усова Є. С. Характеристика кількісних та якісних показників злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Наше право*. 2014. № 7. С. 151.

⁴⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 р.: офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820 (дата звернення: 05.09.2020).

⁴⁵ Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2014–2018 роках: статист. збірник / ККС у складі ВС, відділ аналізу суд. статис. у крим. справах прав. управл. (ІІІ) департаменту аналіт. та правов. роботи апарату ВС. Київ, 2019. С. 73.

⁴⁶ Злобин Г. А. Основания и принципы криминализации общественно опасных деяний. *Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация)* / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. Москва: Наука, 1982. Гл. IV. С. 241.

дальності за діяння, передбачене ст. 166 КК України, як таке, що характеризується найвищим ступенем суспільної небезпечності.

В. Різке зниження кількості зареєстрованих злочинів з 2013 р. можна пояснити високим рівнем *латентності* цього виду злочину. Доведено, що більша частина злочинів, які вчиняють у сімейно-побутовій сфері, є латентними і у статистичній звітності не відображаються⁴⁷. Так, Є. С. Усова виокремлює наступні причини цього явища: сімейний характер злочину; неповнолітні не звертаються до органів внутрішніх справ або органів соціального захисту для відновлення та захисту своїх прав, які у багатьох випадках намагаються приховати факти злісного невиконання обов'язків по догляду з боку батьків або опікунів через страх перед ними або страх потрапити у дитячі будинки, залишитись на вулиці тощо; відсутність ефективної системи соціальних служб, які б забезпечували належний захист дитини у сім'ї; відсутність нормативно-правової бази щодо дієвого механізму захисту прав та законних інтересів дітей; недостовірність кримінальної статистики; помилки у кваліфікації злочинів⁴⁸. До того ж засоби масової інформації регулярно інформують про вручення підозри, направлення обвинувального акту до суду та засудження за ст. 166 КК України суб'єктів злочину⁴⁹.

Інституційні фактори. Здобуття Україною незалежності, вихід на міжнародну арену, ратифікація міжнародно-правових актів у сфері захисту прав дитини і підопічної особи активізувало політику, спрямовану на запобігання вчиненню злочинів у цій сфері. Задля цієї мети Україна приєднується

⁴⁷ Канюс В. М., Підюков П. П. Неповнолітні як об'єкт кримінального насильства: термінологічно-правовий аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2001. № 6. С. 122.

⁴⁸ Усова Є. С. Латентність злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Наше право*. 2014. № 4. С. 118–119.

⁴⁹ На Луганщині у справі про смерть від недоїдання шестимісячного немовля матері повідомлено про підозру. 31 січня 2020 р. *Прес-служба прокуратури Луганської області*. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail?_m=publications&c=view&t=rec&id=266074 (дата звернення: 05.09.2020); Горе-матір, яка не виконувала свої обов'язки по догляду за дитиною, постане перед судом. 19 березня 2020 р. *Прес-служба прокуратури Харківської області*. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=269361 (дата звернення: 05.09.2020); Безвідповідальну матір засуджено за байдужість до власної дитини. 19 лютого 2019 р. *Прес-служба прокуратури Донецької області*. URL: https://don.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=245861 (дата звернення: 05.09.2020).

до міжнародних організацій, створює та сприяє ефективній діяльності інституцій національного рівня. Окрім цього засновуються безліч неурядових організацій, що активно борються з будь-якими порушеннями прав дитини та підопічних осіб. Це обґрунтовує необхідність збереження кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 166 КК України як законодавчу гарантію охорони їх прав.

До інституцій міжнародного рівня, основним призначенням яких є сприяння реалізації та захисту прав дитини, слід віднести: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) 1946 р.⁵⁰, представництво якого діє в Україні з 1997 р.; Комітет ООН з прав дитини, створений відповідно до Конвенції ООН про права дитини 1989 р.; Європейська мережа омбудсменів з прав дитини 1997 р., асоційованим членом якої з 2013 р. є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини⁵¹.

На національному рівні дотримання прав дитини та сім'ї є одним із видів парламентського контролю Уповноваженого з прав людини. Його здійснення забезпечує представник Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї як структурний підрозділ Секретаріату Уповноваженого з прав людини, серед повноважень якого: моніторинг стану дотримання в Україні прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та підготовка пропозицій Уповноваженому з прав людини щодо вжиття актів реагування з метою запобігання порушенням прав дитини або сприяння їх поновленню⁵². Здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забез-

⁵⁰ Про ЮНІСЕФ. ЮНІСЕФ є світовим лідером, який просуває та захищає права дітей у 190 країнах, включаючи Україну. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> %D0 %BF %D1 %80 %D0 %BE- %D1 %8E %D0 %BD %D1 %96 %D1 %81 %D0 %B5 %D1 %84 (дата звернення: 05.09.2020).

⁵¹ Міжнародні організації, членом яких є Уповноважений ВРУ з прав людини: *сайт Уповноваженого ВРУ з прав людини*. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/international-cooperation/spivpraczu-a-z-mizhnarodnimi-organizacijami/mizhnarodni-obyednannya-chlenom-yakix-ye-ukraїna/> (дата звернення: 05.09.2020).

⁵² Посадова Інструкція представника Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї Секретаріату Уповноваженого з прав людини: затв. Уповноваженим ВРУ з прав людини від 25 квітня 2019 р. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/representatives-of-the-commissioner/> (дата звернення: 05.09.2020); Права дитини. *Сайт Уповноваженого ВРУ з прав людини*. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/child/> (дата звернення: 05.09.2020).

печення додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері покладається на Уповноваженого Президента України з прав дитини (п. 1)⁵³.

Пріоритетними напрямками представництва інтересів дітей та держави органами прокуратури у суді є захист сфер: охорони життя і здоров'я дітей, їх права на освіту, відпочинок та змістовне дозвілля, а також опіка та піклування дітей (п. 4)⁵⁴. Уповноважені підрозділи органів Національної поліції виявляють батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей (ст. 5)⁵⁵, а також здійснюють контроль за додержанням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування (п. 4 (22))⁵⁶.

Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей є Міністерство соціальної політики України, в структурі якого діє окремий підрозділ – Департамент захисту прав дітей та усиновлення, який серед іншого розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань дітей (п. 2.3); здійснює заходи щодо забезпечення захисту прав, свобод та інтересів дітей (п. 2.4); сприяє виконанню Україною зобов'язань, передбачених Конвенцією ООН про права дитини та іншими міжнародними договорами України з питань захисту прав дітей⁵⁷. Основною метою діяльності Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства

⁵³ Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини: затв. Указом Президента України від 11 серпня 2011 р. № 811 (у ред. Указу від 1 вересня 2015 р. № 528/2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011#Text> (дата звернення: 05.09.2020).

⁵⁴ Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: наказ Ген. прокуратури України від 6 грудня 2014 р. № 16гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016900-14#Text> (дата звернення: 05.09.2020).

⁵⁵ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.09.2020).

⁵⁶ Положення про Національну поліцію: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п> (дата звернення: 05.09.2020).

⁵⁷ Положення про Департамент захисту прав дітей та усиновлення: затв. наказом М-ва соц. політики України від 7 серпня 2015 р., № 820. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id243185> (дата звернення: 05.09.2020).

є підготовка пропозицій щодо реалізації державної політики з питань захисту прав та інтересів дітей⁵⁸. Сприяння забезпеченню реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, сімейне виховання та всебічний розвиток покладається на консультативно-дорадчий орган – Комісію з питань захисту прав дитини (п. п. 1, 4)⁵⁹.

У сфері захисту прав дітей та запобіганню вчиненню щодо них злочинів, в тому числі передбаченого ст. 166 КК України, функціонують безліч неурядових інституцій, серед яких: Всеукраїнська Фундація «Захист прав дітей», Партнерство «Кожній дитині», що входять в Коаліцію неурядових організацій «Права дитини в Україні», «Українська мережа за права дитини» тощо.

Висновки. Встановлення та подальше збереження кримінальної відповідальності за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, обумовлено сукупністю факторів, основними серед яких є соціальні (соціально-економічні та соціально-психологічні), нормативно-правові, кримінологічні та інституційні. Соціально-економічні фактори свідчать про важливість і необхідність забезпечення державою нормального існування, розвитку та виховання дітей і підопічних осіб в умовах економічно нестабільної ситуації в країні, неналежних матеріально-побутових умов, прогресу соціального сирітства та широкого застосування інституту опіки та піклування. До соціально-психологічних факторів відноситься цінність проживання дітей та підопічних осіб у сімейному середовищі, труднощі їх соціалізації, несприятливий психологічний клімат у сім'ї. Тому однією з законодавчих гарантій реалізації та захисту їх прав є подальше збереження ст. 166 КК України. Нормативно-правові фактори представлені системою правових норм, які закріплені на конституційному, між-

⁵⁸ Положення про Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2000 р. № 1200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2000-%D0%BF#n15> (дата звернення: 05.09.2020).

⁵⁹ Типове положення про Комісію з питань захисту прав дитини: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/162001005> (дата звернення: 05.09.2020).

народно-правовому, законодавчому та підзаконному рівнях. Серед них визначальними факторами є положення Конституції України (ст. ст. 23, 27, 48, 49, 51, 52, 53) та Конвенції ООН про права дитини 1989 р. (ст. ст. 3, 18, 19, 27). Огляд практики ЄСПЛ свідчить про відсутність рішень, які стосувалися б ст. 166 КК України. Окремо національними нормативно-правовими факторами є норми, що містяться в Гл. 6 Розд. II ЦК України; Гл. 13 Розд. III, Гл. 19 Розд. IV СК України; ч. 6 ст. 12, ст. 35 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р.; постанові КМУ «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866; п. 7 постанови Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»» від 22 лютого 2017 р. № 1906-VIII тощо. Основним кримінологічним фактором є суспільна небезпечність злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. На її характер та ступінь вказує соціальна цінність охоронюваних суспільних відносин, шкода, що їм завдається, та соціально вразливе становище потерпілого. Додатково збереження кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 166 КК України, обумовлюється поширеністю діяння, обґрунтованою доцільністю кримінально-правових заходів боротьби із ним та високим рівнем латентності цього злочину. Інституційні фактори відображені системою інститутів міжнародного і національного (спеціалізовані інституції, правоохоронні органи, неурядові організації) рівнів, активна діяльність яких спрямована на реалізацію та захист прав дитини та підопічної особи, що обумовлює необхідність збереження ст. 166 КК України.

Список використаних джерел

1. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 18 с.

2. Безвідповідальну матір засуджено за байдужість до власної дитини. 19 лютого 2019 р. Прес-служба прокуратури Донецької області. URL: https://don.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=245861 (дата звернення: 05.09.2020).
3. Борисов В. І. Вибрані твори / уклад.: В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін.; відп. за вип. М. В. Шепітько. Харків: Право, 2018. 784 с.
4. Борисов В. И., Гизимчук С. В. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения. Харьков: Консум, 2001. 160 с.
5. Борисов В. І., Пащенко О. О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 2005. № 3 (42). С. 180–190.
6. Борисов В. І. Системний підхід при визначенні підстав кримінально-правової заборони. Методологічні проблеми правової науки: матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 13–14 груд. 2002 р.). Харків: Право, 2003. С. 287–289.
7. Гальцова В. В. До питання про кримінально-правову охорону сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх. Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 376–380.
8. Гальцова В. В. Кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння): монографія. Харків: Право, 2015. 248 с.
9. Горе-матір, яка не виконувала свої обов'язки по догляду за дитиною, постане перед судом. 19 березня 2020 р. Прес-служба прокуратури Харківської області. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=269361 (дата звернення: 05.09.2020).
10. Горецька О. В. Психологія сім'ї: навчальний посібник для студентів. Бердянськ: Вид. Ткачук О. В., 2015. 216 с.
11. Гринчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини: монографія. Харків: Право, 2011. 296 с.
12. Деінституціалізація системи виховання дітей, які залишилися без батьківської опіки, в Україні: результати та перспективи: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (за підсумками 2017 р.). Київ, 2019. 129 с.
13. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327 (дата звернення: 05.09.2020).

14. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 05.09.2020).
15. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 05.09.2020).
16. Євтеєва Д. П. Кримінально-правова характеристика зловживання опікунськими правами: соціальна обумовленість та склад злочину: монографія. Харків: Право, 2015. 264 с.
17. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 рр.: офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820 (дата звернення: 05.09.2020).
18. Заславська М. Г. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину: монографія. Харків: Право, 2013. 216 с.
19. Канюс В. М., Підюков П. П. Неповнолітні як об'єкт кримінального насильства: термінологічно-правовий аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2001. № 6. С. 121–130.
20. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 05.09.2020).
21. Конвенція про контакт з дітьми від 15 травня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659 (дата звернення: 05.09.2020).
22. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 05.09.2020).
23. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
24. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 768 с.
25. Марадіна Ю. С. Катування: соціальна обумовленість і склад злочину: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 264 с.
26. Мета деінституалізації – реалізація права кожної дитини на сім'ю. 5 липня 2018 р. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15560.html> (дата звернення: 05.09.2020).
27. Міжнародні організації, членом яких є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: *сайт Уповноваженого ВРУ з прав людини*. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/international-cooperation/spivpraczya-z-mizhnarodnimi-organizacziyami/mizhnarodni-obyednannya-chlenom-yakix-ye-ukraiina/> (дата звернення: 05.09.2020).

28. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 05.09.2020).

29. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 05.09.2020).

30. На Луганщині у справі про смерть від недоїдання шестимісячного немовля матері повідомлено про підозру. 31 січня 2020 р. Прес-служба прокуратури Луганської області. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=266074 (дата звернення: 05.09.2020).

31. Насильство щодо дітей: сучасні виклики, законодавче врегулювання, кращі практики та взаємодія: щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2018 року) / ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2019. 180 с.

32. Основания уголовного-правового запрета (криминализация и декриминализация) / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. Москва: Наука, 1982. 303 с.

33. Панов М. І. Кримінальна відповідальність: поняття, принципи, підстава. *Право України*. 2012. № 8. С. 249–259.

34. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.

35. Під час захисту права дитини на утримання суд повинен дотримуватися норми Конвенції ООН 1989 р. щодо якнайкращого забезпечення інтересів дитини – ККС ВС. 8 липня 2020 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/966071/> (дата звернення: 05.09.2020).

36. Положення про Департамент захисту прав дітей та усиновлення: затв. наказом М-ва соц. політики України від 7 серпня 2015 р., № 820. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id243185> (дата звернення: 05.09.2020).

37. Положення про Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2000 р. № 1200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2000-%D0%BF#n15> (дата звернення: 05.09.2020).

38. Положення про Національну поліцію: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п> (дата звернення: 05.09.2020).

39. Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини: затв. Указом Президента України від 11 серпня 2011 р. № 811 (у ред. Указу від 1 вересня 2015 р. № 528/2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011#Text> (дата звернення: 05.09.2020).

40. Посадова Інструкція представника Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї Секретаріату Уповноваженого з прав людини: затв. Уповноваженим ВРУ з прав людини від 25 квітня 2019 р. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/representatives-of-the-commissioner/> (дата звернення: 05.09.2020).

41. Права дитини. Сайт Уповноваженого ВРУ з прав людини. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/child/> (дата звернення: 05.09.2020).

42. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей: пояснювальна записка до проекту Закону України від 3 червня 2020 р. № 3587. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GI02269A.html (дата звернення: 05.09.2020).

43. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.09.2020).

44. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: наказ Ген. прокуратури України від 6 грудня 2014 р. № 16гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016900-14#Text> (дата звернення: 05.09.2020).

45. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

46. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»: постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2017 р. № 1906-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-19> (дата звернення: 05.09.2020).

47. Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2019. 258 с.

48. Про ЮНІСЕФ. ЮНІСЕФ є світовим лідером, який просуває та захищає права дітей у 190 країнах, включаючи Україну. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%8E%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%B5%D1%84> (дата звернення: 05.09.2020).

49. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22 листопада 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804 (дата звернення: 05.09.2020).

50. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю: монографія. Харків: Ксілон, 2008. 202 с.

51. Раєвська Я. М. Соціально-психологічний супровід соціальних сірп. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Том XI. Вип. 14. С. 130–139.

52. Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи: державна доповідь про становище дітей в Україні (за період 2009–2016 рр.) / Мін. соц. політики України, ГО «Український інститут соц. досліджень ім. О. Яременка»; гол. ред. колегії Р. С. Колбаса та ін. Київ, 2016. 164 с.

53. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2014–2018 рр.: статистичний збірник / Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, відділ аналізу судової статистики у кримінальних справах правового управління (III) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2019. 125 с.

54. Тавлуй О. В. Кримінально-правова характеристика незаконних дій щодо усиновлення та інших форм сімейного виховання: монографія. Одеса: «Юридична література», 2018. 200 с.

55. Типове положення про Комісію з питань захисту прав дитини: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/162001005> (дата звернення: 05.09.2020).

56. Усова Є. С. Детермінація злісному невиконанню обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 176–180.

57. Усова Є. С. Криминологічна характеристика та запобігання злісному невиконанню обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 16 с.

58. Усова Є. С. Латентність злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Наше право*. 2014. № 4. С. 114–121.

59. Усова Є. С. Характеристика кількісних та якісних показників злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Наше право*. 2014. № 7. С. 150–158.

60. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ: Атіка, 2005. 332 с.

61. Яніцька І. А. Опіка і піклування як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.

REFERENCES

1. Balobanova, D.O. (2007). *Teoriia kryminalizatsii. Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

2. Bezvidpovidalnu matir zasudzheno za baiduzhist do vlasnoi dytyny. 19 liutoho 2019 r. Pres-sluzhba prokuratury Donetskoi oblasti. URL: https://don.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=245861 [in Ukrainian].
3. Borysov, V.I. (2018). Vybrani tvory. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Borysov, V.I., Gizimchuk, S.V. (2001). Ugolovnaja otvetstvennost' za narushenie pravil, norm i standartov, obespechivajushhiih bezopasnost' dorozhnogo dvizhenija. Kharkov: Konsum [in Russian].
5. Borysov, V.I., Pashchenko, O.O. (2005). Do pytannia pro sutnist kriminalno-pravovoi kharakterystyky zlochyniv. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, No. 3 (42), 180–190*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
6. Borysov, V.I. (2002). Systemnyi pidkhid pry vyznachenni pidstav kryminalno-pravovoi zaborony. *Metodolohichni problemy pravovoi nauky: materialy mizhnar. nauk. konf. (Kharkiv, 13–14 hrud. 2002 r.) – Methodological problems of legal science: Proceedings of the International Scientific Conference*. Kharkiv: Pravo, 287-289 [in Ukrainian].
7. Haltsova, V.V. (2019). Do pytannia pro kryminalno-pravovu okhoronu sim'i, prav ta interesiv nepovnolitnikh. *Kontseptualni zasady novoi redaktsii Kryminalnogo kodeksu Ukrainy: materialy mizhnar. nauk. konf. (Kharkiv, 17-19 zhovt. 2019 r.) – Conceptual principles of the new version of the Criminal Code of Ukraine: Proceedings of the International Scientific Conference*. Kharkiv: Pravo, 376-380 [in Ukrainian].
8. Haltsova, V.V. (2015). Kryminalna vidpovidalnist za rozgholoshennia taiemnytsi usynovlennia (udocherinnia) ta nezakonni dii shchodo usynovlennia (udocherinnia). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Hore-matir, yaka ne vykonuvala svoi obov'iazky po dohliadu za dytynoiu, postane pered sudom. 19 bereznia 2020 r. Pres-sluzhba prokuratury Kharkivskoi oblasti. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=269361 [in Ukrainian].
10. Horetska, O.V. (2015). Psykholohiia sim'i: navchalnyi posibnyk dlia studentiv. Berdiansk: Vyd. Tkachuk O. V. [in Ukrainian].
11. Hrynychak, S.V. (2011). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnu transplantatsiiu orhaniv abo tkanyn liudyny. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
12. Deinstytutsializatsiia systemy vykhovannia ditei, yaki zalyshylysia bez batkivskoi opiky, v Ukraini: rezultaty ta perspektyvy: shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (za pidsumkamy 2017 r.) (2019). Kyiv [in Ukrainian].
13. Yevropeys'ka konventsiiya pro vyznannya ta vykonannya rishen' stosovno opiky nad dit'my ta pro ponovlennia opiky nad dit'my vid 20 travnya 1980 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327.
14. Yevropeiska konventsiiya pro zdiisnennia prav ditei vid 25 sichnya. 1996 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135.

15. Yevropeiska sotsialna khartiia (perehlianuta) vid 3 travnya 1996 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
16. Yevtieieva, D.P. (2015). Kryminalno-pravova kharakterystyka zlovzhvannia opikunskymy pravamy: sotsialna obumovlenist ta sklad zlochynu. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
17. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 rr.: ofitsiinyi veb-sait Heneralnoi prokuratury Ukrainy. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820 [in Ukrainian].
18. Zaslavska, M.H. (2013). Nenalezhne vykonannia obov'iazkiv shchodo okhorony zhyttia ta zdorov'ia ditei: sotsialna obumovlenist i sklad zlochynu. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
19. Kanius, V.M., Pidiukov, P.P. (2001). Nepovnolitni yak obiekt kryminalnoho nasylstva: terminolohichno-pravovy aspekt. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Herald of National Academy of Internal Affairs*, 6, 121-130 [in Ukrainian].
20. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
21. Konventsiiia pro kontakt z ditmy vid 15 travnya 2003 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659.
22. Konventsiiia pro prava dytyny vid 20 lystopada 1989 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
23. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnya 1996 r. № 254k/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, art. 141.
24. Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna. V.Ya. Tatsii, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin (Eds.). (2020). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
25. Maradina, Yu.S. (2018). Katuvannia: sotsialna obumovlenist i sklad zlochynu. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
26. Meta deinstytualizatsii – realizatsiia prava kozhnoi dytyny na sim'iu. 5 lypnya 2018 r. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15560.html> [in Ukrainian].
27. Mizhnarodni orhanizatsii, chlenom yakykh ye Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/international-cooperation/spivpraczya-z-mizhnarodnimi-organi-zacziyami/mizhnarodni-obyednannya-chlenom-yakix-ye-ukraiina/> [in Ukrainian].
28. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnya 1966 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
29. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava vid 16 hrudnya 1966 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
30. Na Luhanshchyni u spravi pro smert vid nedoidannia shestymisiachnoho nemovlia materi povidomleno pro pidozru. 31 sichnia 2020 r. Pres-sluzhba prokuratury Luhanskoi oblasti URL: https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=266074 [in Ukrainian].

31. Nasylstvo shchodo ditei: suchasni vyklyky, zakonodavche vrehuliuvannia, krashchi praktyky ta vzaiemodiia: shchorichna derzhavna dopovid pro stanovyshe ditei v Ukraini (za pidsumkamy 2018 r.) / DU «Derzhavnyi instytut simeinoi ta molodizhnoi polityky» (2019). Kyiv [in Ukrainian].

32. Osnovanyia uholovno-pravovoho zapreta (krymynalyzatsyia y dekrymynalyzatsyia). V.N. Kudriavtsev, A.M. Yakovlev (Eds.) (1982). Moskva: Nauka [in Russian].

33. Panov, M.I. (2012). Kryminalna vidpovidalnist: poniattia, pryntsypy, pidstava. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 8, 249–259 [in Ukrainian].

34. Pashchenko, O.O. (2018). Sotsialna obumovlenist zakonu pro kryminalnu vidpovidalnist. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

35. Pid chas zakhystu prava dytyny na utrymannia sud povynen dotrymuvatysia normy Konventsii OON 1989 r. shchodo yaknaikrashchoho zabezpechennia interesiv dytyny – KKS VS. 8 lypnia 2020 r. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/966071/> [in Ukrainian].

36. Polozhennia pro Departament zakhystu prav ditei ta usynovlennia: zatv. nakazom M-va sots. polityky Ukrainy vid 7 serpnia 2015 r., № 820 URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id243185>.

37. Polozhennia pro Mizhvidomchu komisiuu z pytan okhorony dytynstva: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 serpnia 2000 r. № 1200. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2000- %D0 %BF#n15](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2000-%D0%BF#n15).

38. Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 2015 r. № 877 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-p>.

39. Polozhennia pro Upovnovazhenoho Prezydenta Ukrainy z prav dytyny: zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 11 serpnia 2011 r. № 811 (u red. Ukazu vid 1 veresnia 2015 r. № 528/2015) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011#Text>.

40. Posadova Instruksiia predstavnyka Upovnovazhenoho z dotrymannia prav dytyny ta sim'i Sekretariatu Upovnovazhenoho z prav liudyny: zatv. Upovnovazhenym VRU z prav liudyny vid 25 kvitnia 2019 r. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/representatives-of-the-commissioner/>.

41. Prava dytyny: *sait Upovnovazhenoho VRU z prav liudyny*. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/child/> [in Ukrainian].

42. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv shchodo reformuvannia systemy instytutsiinoho dohliadu ta vykhovannia ditei: poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy vid 3 chervnia 2020 r. № 3587. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GI02269A.html.

43. Pro orhany i sluzhby u spravakh ditei ta spetsialni ustanovy dlia ditei: Zakon Ukrainy vid 24 sichnia 1995 r. № 20/95-VR. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0 %B2 %D1 %80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text).

44. Pro orhanizatsiiu diialnosti orhaniv prokuratury shchodo zakhystu prav i svobod ditei: nakaz Hen. prokuratury Ukrainy vid 6 hrudnya 2014 r. № 16hn. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016900-14#Text>.

45. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26 kvitnya 2001 r. № 2402-III. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, art. 142.

46. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Prava dytyny v Ukraini: zabezpechennia, dotrymannia, zakhyst»: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 22 lyutoho 2017 r. № 1906-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-19>.

47. Pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini: shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. (2019). Kyiv [in Ukrainian].

48. Pro YuNISEF. YuNISEF ye svitovym liderom, yakyi prosuvaie ta zakhyshchaie prava ditei u 190 krainakh, vkluchaiuchy Ukrainu. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%8E%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%B5%D1%84> [in Ukrainian].

49. Protokol № 7 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 22 lystopada 1984 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804.

50. Radutnyi, O.E. (2008). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zbyrannia, vykorystannia ta rozgholoshennia vidomostei, shcho stanovliat komertsiiu abo bankivsku taiemnytsiu. Kharkiv: Ksilon [in Ukrainian].

51. Raievska, Ya.M. (2016). Sotsialno-psykholohichniy suprovid sotsialnykh syrit. *Aktualni problemy psykholohii – Actual Problems of Psychology, Vol. 11, issue 14, 130–139* [in Ukrainian].

52. Realizatsiia konventsii OON pro prava dytyny v Ukraini: dosiahnennia, problemy, perspektyvy: derzhavna dopovid pro stanovyshche ditei v Ukraini (za period 2009–2016 rr.). (2016). R.S. Kolbasa (Ed.) et al.; Min. sots. polityky Ukrainy, HO «Ukrainskyi instytut sots. doslidzhen im. O. Yaremenka». Kyiv [in Ukrainian].

53. Stan zdiisnennia pravosuddia u kryminalnykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennia u 2014–2018 rr.: statystychnyi zbirnyk. (2019). Kasatsiinyi kryminalnyi sud u skladi Verkhovnoho Sudu, viddil analizu sudovoi statystyky u kryminalnykh spravakh pravovoho upravlinnia (III) departamentu analitychnoi ta pravovoi roboty aparatu Verkhovnoho Sudu. Kyiv [in Ukrainian].

54. Tavlui, O.V. (2018). Kryminalno-pravova kharakterystyka nezakonnykh dii shchodo usynovlennia ta inshykh form simeinoho vykhovannia. Odesa: Yurydychna literatura [in Ukrainian].

55. Typove polozhennia pro Komisiuu z pytan zakhystu prav dytyny: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 veresnya 2008 r. № 866. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/162001005>.

56. Usova, Ye.S. (2014). Determinatsiia zlisnomu nevykonanniю obov'iazkiv po dohliadu za dytynoiu abo za osoboiu, shchodo yakoi vstanovlena opika chy pikluvannia (st. 166 KK Ukrainy). *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*, 6, 176–180 [in Ukrainian].

57. Usova, Ye.S. (2016). Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia zlisnomu nevykonanniю obov'iazkiv po dohliadu za dytynoiu abo za osoboiu, shchodo yakoi vstanovlena opika chy pikluvannia (st. 166 KK Ukrainy). *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

58. Usova, Ye.S. (2014). Latentnist zlisnogo nevykonannia obov'iazkiv po dohliadu za dytynoiu abo za osoboiu, shchodo yakoi vstanovlena opika chy pikluvannia. *Nashe pravo – Our law*, 4, 114–121 [in Ukrainian].

59. Usova, Ye.S. (2014). Kharakterystyka kilkisnykh ta yakisnykh pokaznykiv zlisnogo nevykonannia obov'iazkiv po dohliadu za dytynoiu abo za osoboiu, shchodo yakoi vstanovlena opika chy pikluvannia. *Nashe pravo – Our law*, 7, 150–158 [in Ukrainian].

60. Fris, P.L. (2005). Kryminalno-pravova polityka Ukrainскоi derzhavy: teoretychni, istorychni ta pravovi problemy. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

61. Yanitska, I.A. (2015). Opika i pikluvannia yak forma vlashtuvannia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

Филипенко В. Р. Социальная обусловленность уголовной ответственности за злостное невыполнение обязанностей по уходу за ребенком или за лицом, относительно которого установлена опека или попечительство

Статья посвящена обоснованию установления и сохранения уголовной ответственности за злостное невыполнение обязанностей по уходу за ребенком или за лицом, относительно которого установлена опека или попечительство. Для этого выявлены и проанализированы основные факторы социальной обусловленности уголовной ответственности за преступление, предусмотренное ст. 166 УК Украины. К ним отнесены социальные (социально-экономические и социально-психологические), нормативно-правовые, криминологические и институционные.

Ключевые слова: злостное невыполнение обязанностей по уходу за ребенком или за лицом, относительно которого установлена опека или попечительство, факторы социальной обусловленности, уголовная ответственность.

Filipenko V. R. Social Conditionality of Criminal Liability for Persistent Failure to Perform Duties Related to the Care of a Child or a Person under Guardianship or in the Custody

The article is devoted to the substantiation of establishing and maintaining criminal liability for persistent failure to perform duties related to the care of a

child or a person under guardianship or in the custody. For this purpose the basic factors of social conditionality of criminal liability for the crime provided by Art. 166 of the Criminal Code of Ukraine was discovered and analyzed. These include social (socio-economic and socio-psychological), regulatory, criminological and institutional. It is established that socio-economic factors indicate the importance and necessity of the state to ensure the normal existence, development and upbringing of children and wards in an economically unstable situation in the country, inadequate material and living conditions, the progress of social orphanhood. It is researched that socio-psychological factors include the value of living of children and wards in the family environment, the difficulties of their socialization, the unfavorable psychological climate in the family. Regulatory factors are represented by a system of legal norms, which are enshrined at the constitutional, international legal, legislative and by-law levels. It has been found out that the social danger of persistent failure to perform duties related to the care of a child or a person under guardianship or in the custody is a main criminological factor. It is proved that the prevalence of the act, the validity of criminal measures to combat it and the high level of latency of this crime also determine the preservation of criminal liability for it. Institutional factors are reflected in the system of institutions of international and national (specialized institutions, law-enforcement agencies, non-governmental organizations) levels.

Key words: *persistent failure to perform duties related to the care of a child or a person under guardianship or in the custody, factors of social conditionality, criminal liability.*